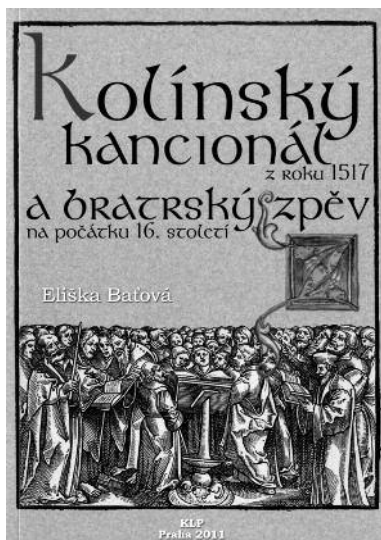

of knowledge and context compiled in the book is imposing and valuable. No researcher dealing with music of the 17th century will be able to ignore Brewer's book.

Jiří Sehnal
(translation by Mark Newkirk)

Eliška Baťová: Kolínský kancionál z roku 1517 a bratrský zpěv na počátku 16. století, KLP – Koniasch Latin Press, Praha 2011, 190 s.

Do české hudebněhistorické literatury přibyla tímto titulem pohledná knížka, pozoruhodná jak svým tématem, tak i způsobem jeho zpracování. Kolínský kancionál je rukopis neobvyklý už datem svého objevu. Základní repertoár českých hymnologických pramenů je znám v podstatě už velmi dlouho; o většině hlavních kancionálů se vědělo už v 19. století. Kolínský kodex, náležitě uložený ve snadno dostupné lokalitě, byl však shodou okolností vyneseno na světlo teprve průzkumem pramenů někdejšího Ústavu pro hudební vědu ČSAV roku 1967 zásluhou Evy Mikanové, nadlouho asi jako poslední objev tohoto typu. Přitom je Kolínský kancionál ojedinělý i svým rozsahem, obsahem a dobou vzniku. Česká kultura má v husitském

Jistebnickém kancionálu evropsky jedinečnou památku duchovní písně a liturgického chorálu v národním jazyce z 20. let 15. století. Další život těchto epochálních přínosů však zůstává do značné míry skryt téměř celé následující století. Odhlédneme-li od různých drobnějších pramenů, je kolínský kodex z roku 1517 prvním velkým přímo dochovaným souborem českých duchovních písní po Jistebnickém kancionálu, který nadto dokumentuje i téma zčeštěného chorálu a jeho pohusitského vývoje.

Kolínskému kancionálu se po prvním pokusu M. Velety z roku 1974 věnovaly už dvě diplomní práce královéhradecké a nověji hned tři brněnské, přičemž klíčovým přínosem zůstává paleografický rozbor F. Hoffmanna z roku 1978. Práce Elišky Baťové rozvíjí na příslušném místě výsledky tohoto rozboru, jinak však postupuje zcela nově a samostatně. Je v podstatě dvojdílná, jak naznačuje už její titul: po třech kapitolkách věnovaných samotnému kancionálu následuje relativně nejobsáhlejší z jejich čtveřice, pojednávající o vztahu tohoto pramene ke zpěvu českých bratří.

Na zevrubném kodikologickém a paleografickém rozboru rukopisu je nutno ocenit perfektní zvládnutí všech detailů kodikologické terminologie, ale také invenční práci s dosavadními výsledky paleografických rozborů, které jsou kriticky prověřovány a rozváděny. Tím se autorce podařilo neobvykle konkrétně rekonstruovat proces vzniku kancionálu, navíc pak najít řadu pramenných stop po jeho tvůrcích. Neméně zajímavý je následující oddíl o uživatelích, jimž byl kodex určen. Třebaže by tuto otázku bylo možno odbýt konstatováním, že památky na zdejší literátské bratrstvo se nedochovaly, je tu pozorně vytěžena stará i novější literatura včetně stavební historie kolínského chrámu, přičemž v nenápadném okně boční chrámové lodi je objevena stopa druhého z obou kůrů, z nichž tehdy mohl zpěv z Kolínského kancionálu zaznívat. Podobným detailním způsobem jsou vystopovány vztahy kancionálu ke kolínské škole a k žakovskému zpěvu.

Vnitřní obsahový rozbor kancionálu je tu proveden ze tří hledisek, z nichž každé je

svým způsobem objevené. Především je to liturgická analýza jeho repertoáru, k níž Kolínský kancionál vybízí svým obsahem, zařazujícím písně i chorální zpěvy; právem je tu pramen charakterizován jako „kancionál-usuál“. Tento rozbor, svědčící o autorčině profesionální orientaci v liturgické problematice, přináší řadu důležitých postřehů o bohoslužebné funkci zpěvů a vyúsťuje do nárysu rozsáhlého podílu češtiny v kolínské mešní liturgii. Kolínský kancionál je tedy jedním z důležitých dokladů dalšího života české husitské liturgie, která nebyla jen dobovou epizodou, což je jeden z klíčových poznatků k našim hudebním dějinám pohusitské éry. Druhým tématem analýzy je vztah repertoáru Kolínského kancionálu k ostatním předchozím i současným pramenům. Tento výzkum vyniká podrobnou orientací v dochovaných písňových pramenech i zřetelem k odlišnostem srovnávaných zpěvů. Výsledkem konfrontací je tu mimo jiné zjištění 43 unikátně dochovaných písňových a 10 liturgických textů, což jsou počty překvapivě vysoké, a stály by proto za konkrétnější registraci. Do náročné problematiky zabíhá teologická analýza Kolínského kancionálu. Autorka v něm shledává shody s hlavními principy utrakvistické věrouky a daří se jí odkrýt dokonce i věroučné motivace řady dobových škrťů a přípisků kancionálu. Zde je zapotřebí znovu ocenit výsledování četných souvislostí s dobovými historickými reáliemi, k nimž se autorka dostávala nejen prostřednictvím literatury, ale zřejmě i přímým průzkumem některých archiválií.

Druhá část monografie o Kolínském kancionálu je věnována zkoumání jeho vztahu ke zpěvu Jednoty bratrské. To je otázka velmi obtížná, protože zpěv Jednoty byl tehdy ve stadiu zrodu: doložen je jen zprávou o nedochovaném bratrském kancionálu 1505 a kancionálkem z roku 1501, jehož konfesijní příslušnost však byla dosud sporná. Objevným poukazem na věroučné důrazy tohoto nejstaršího kancionálového tisku autorka prokazuje jeho nejvyšší pravděpodobný bratrský původ. Vztah Kolínského kancionálu k Jednotě bratrské pak zkoumá srovnáváním čtyřiceti písní, které má společné s kancionálkem 1501, k čemuž přibírá

i sedm dalších bratrských písní z této doby. Z pečlivého porovnání textových i nápěvných variant obou pramenů zjišťuje u čtvrtiny společných písní verze odlišné od pozdější bratrské tradice, a tedy „utrakvistickou“ složku tohoto společného repertoáru. Tím mimo jiné doplňuje a upřesňuje závěry dávné recenzentovy práce o nejstarším českém kancionálovém tisku (1968). S použitím nových příspěvků k rané bratrské liturgii je tu závěrem konkretizováno použití zpěvů v bratrské bohoslužbě, což je téma literaturou dosud pomíjené.

Má-li být kniha Elišky Baťové hodnocena jako celek, je nutno připomenout především pečlivost a důkladnost autorčiny práce, která je zřetelná už při prvním prolistování: každá z kapitolků počínaje již úvodními informacemi o literatuře je dovedena k maximum možných výsledků. Všechny tyto části pak vyznačuje také invenčnost v kladení otázek i v nalézání odpovědí při práci s prameny, které jsou zčásti dány a zčásti nalézány důmyslnými rekonstrukcemi skrytých souvislostí. Knížka přináší nejen mnohostranné poznání výjimečně zajímavého kodexu, ale také řadu závěrů obecnější povahy i cených dílčích podnětů a postřehů, které už není možno na ploše recenze konkrétněji komentovat. Přitom je formulována velmi přesně a zároveň stručně; tento text vyžaduje pozorné čtení.

V kontextu české hymnologie představuje práce Elišky Baťové novou kvalitu. Odhlédneme-li od několika zvláštních případů, jako je například Jistebnický kancionál nebo zpěvníky Michnovy, mají v dosavadním českém zkoumání kancionálů převahu práce knihovědného a bibliografického typu (k nimž patří i několik příspěvků recenzentových). Hluběji do jejich obsahu se zatím dostávaly takřka výlučně jen literárněvědné výzkumy. Práce Elišky Baťové je vlastně naší první kancionálovou monografií, která na úrovni analyzuje zároveň kodikologickou, hudební i textovou složku díla, přičemž poprvé je tu prováděn soustavnější teologický rozbor písňových textů. Zvláště toto hledisko dosud citelně chybělo, a to zejména ve výzkumu předbělohorských kancionálů, což souviselo s nedostatkem prací o české evangelické te-

ologii mimo Jednotu bratrskou. Autorka zde pro hymnologii poprvé využila důležité habilitační práce Noemi Rejchertové o českém utrakvistu (která by ještě dnes zasloužila nějakou formu zveřejnění) a mohla se tu opřít i o novější práce (Ota Halama, David Holeton).

K nové kvalitě řadí knížku o Kolínském kancionálu také zřetel k celým textům i melodiím při hledání pramenných souvislostí, zatímco mnoho dosavadních závěrů bylo založeno jen na srovnávání písňových incipitů. Tento postup, vynucený vesměs prací s větším množstvím pramenů a zakotvený proto i ve webových databázích, přináší ovšem spíš jen předběžné a orientační výsledky, i když o některých sférách pramenů (např. o kancionálových svodech pobělohorských exulantů) může vypovídat spolehlivěji. Monografický průzkum pramene umožnil autorce přihlížet k úplným verzím písní a srovnávat jejich rozdílnosti, čímž teprve dochází k přesnějšimu a hlubšímu postihu vztahů mezi prameny. Odtud pak ji vedla cesta také ke zvažování pramenů nedochovaných a jejich místa v těchto vztazích. Konstatuje-li autorka například rozsáhlé proměny ve 35 zpěvech Kolínského kancionálu, které má společné s kancionálem Jistebnickým, svědčí to o řadě ztracených pramenů, jimiž tyto společné písně mezitím prošly (s. 66).

Tímto přístupem se recenzovaný titul přičleňuje k výzkumům, pro něž dochované prameny reprezentují jen viditelnou část nedochovaného celku, jehož skryté souvislosti je nutno brát v potaz alespoň hypoteticky. Názorně to zde naznačuje stemma pramen-

ných vztahů na straně 70. Vychází-li tu pak autorka z předpokladu jakési utrakvistické redakce písní na přelomu 15. a 16. století jako východiska dalšího vývoje, setkává se s hypotézou Jaromíra Černého, který klade do této doby redakci českého vícehlasého repertoáru, spojenou s formováním literárských bratrstev. Jaromír Černý tímto invenčním přístupem k dochovaným i skrytým pramenům objevil v českých památkách celou novou vrstvu evropského vícehlasu. Ve sféře kancionálů přišla v nedávných letech s takovýmto pojetím pramenné základny například disertace Marie Škarpové o Šteyerově kancionálu (2006, dostupná on-line), která doložila primární život řady písní v široké sféře drobných tisků i opisů, dochovaných zřejmě jen namátkově.

Knihka Elišky Baťové je textem, jenž může sloužit jako vzor, jako katalog témat, který by měly respektovat i další kancionálové monografie. Mnohé výsledky dosavadních diplomních apod. prací s hymnologickou tematikou naznačují, že takovýto vzor je potřebný. Z knihy lze čerpat i náměty k dalšímu výzkumu. Bylo by velmi cenné, kdyby se na téže úrovni podařilo zpracovat například ještě Havlíčkovobrodský kancionál, druhý klíčový rukopisný kodex tohoto okruhu. Knížka je posléze textem, k němuž se vyplatí vracet: skrývá řadu obecnějších metodologických podnětů a v neposlední řadě také krásné úvodní motto, které je aktuálním citátem, starým právě půl tisíciletí.

Jan Kouba